

les alqueries pèdia

Fitxa per lesalqueriespèdia / Museu de memòria oral

Nom/Cognom	Ederlinda Bello Aparicio
Data de naixement	Diumenge 21 de febrer de 1954 a les 2 del matí
Títol	'Éder', Edelinda Bello Aparicio
Categories	dona, Sant Roc, història, taronja, associacions, Serveis Socials, La Gatera, Creu Roja, riada, migració, la Mina, comerç, etnologia, història
Data i lloc de l'entrevista	Dilluns 25 d'octubre de 2021, ca l'entrevistada
Equip entrevistador	Etnograma (Nelo Vilar, Laura Yustas)
Enllaç	https://youtu.be/GG7fxxwadwU
Extracte	https://youtu.be/d4dOu0LhY_U

Ens preguntem com hem pogut estar més de tres anys fent entrevistes pel poble sense conèixer a Éder! Per sort vam coincidir amb ella en la [ruta de cases modernistes i edificis singulars](#), on va ensenyar les característiques de casa antiga de llauradors que conserva en sa casa i que ella mateixa està restaurant. Per a qui la coneix, Éder no necessita presentació, és una dona valenta, treballadora, generosa i molt divertida, que té milers d'històries que contar. Històries familiars, però sobretot de carrer i de poble, que impliquen al veïnat i que ens parlen d'una forma de fer comunitat que cal valorar i conservar.

A més de fer esta entrevista, ens ha donat moltíssim material que anirem publicant a poc a poc. Ja podeu vore una primera col·lecció de fotos molt interessant en [L'estació de Borriana/ les Alqueries i el comerç de la taronja](#).

Sinopsi:

Ederlinda Bello Aparicio (1954), més coneguda com 'Éder', és una enciclopèdia viva del poble en general i molt particularment del carrer Sant Roc. Ens parla de com arribaren els seus avis al poble, de la vida fortament comunitària al seu carrer, del seu treball com a encarregada d'almacén, dels seus anys cuidant familiars a casa, de la seua extensíssima experiència com a voluntària d'ambulància en la Creu Roja, i de

La Gatera, el projecte d'assistència a gats del carrer que està en funcionament al poble i que a més a més ajuda a altres pobles com Borriana.

En l'entrevista ens parla també dels seus avis materns, Ramona Górriz Méndez (nascuda el 24 de febrer de 1897) i Tomás Aparicio Benedicto (nascut el 7 de març de 1889), i per suposat dels seu pares: Ederlinda Aparicio Górriz (nascuda el 10 d'abril de 1915) i Ernesto Bello Aragón (nascut el 17 de juliol de 1915).

Transcripció:

El teu nom i apellidos mos els pots dir?

Ederlinda Bello, amb B de burro [risses], Aparicio.

Mos has contat moltes coses, tens una memòria familiar bastant arrere. Mos pots contar qui eren els teus auelos i com van arribar a les Alqueries?

Pues m'auelo va estar tota la vida pels montes, perquè com además m'auela tenia pinar, tenia molt de pinar, entonces m'auelo quan tiraven pins arrastrava madera, i arrastrava madera de u, de l'altre, de l'altre, de l'altre. I después quan la guerra, els va agarrar en San Juan de Peñagolosa i se'n van vindre i volien anar a viure a Nules. I per l'auela de Teodoro Gargallo, la tia Pilar, li va dir "Ai, per què no vo'n veniu allí a les Alqueries? Que mosatros hem anat...", vivien allí dalt a la carretera, i diu: "allà a la finca està la dona i està la Isabeleta...", la que feia catecisme, i diu: "allí estan les dos dones", perquè ell està pel món, el Márquez estava pel món i no sabien a on estava. I m'auelo va dir "Oi, pues en vez de Nules mo'n venim a les Alqueries", i van vindre a la Mina.

Van vindre a Torre la Mina?

Van vindre a la Mina de caseros i van estar quatre o cinc anys, o sis, treballant. Treballaven la terra, tenien vaques, tenien gallines, tenien... pues... a treballar, a treballar. I después de la Mina, pues un home que li faltava un braç, que li dien el tio Pepe 'el Curret', i la tia Maria 'la Xateta', que vivien ahí darrere, pues li va dir "Ai, senyó Tomás, venen una casa ahí al carrer San Roc, venen una casa". I m'auelo va comprar la casa i entonces de la Mina se'n van vindre ací.

Tu mos dies que açò era una zona com rica.

Sí, sí! "Ui, vosté se'n va al carrer dels rics, senyó Tomás, se'n va al carrer dels rics". Eren tots comerciants. Ací estava el Bassero, estava ahí Vilodi, estava Tarfi a la punta...

Filets...

Filets, Tarfi, allà a la punta. Entonces claro, pues diu "Ui, és que vosté se'n va a viure al carrer dels rics".

Ah, amigo!

[Risses] No, bé. I després m'auelo, que ho ha dit a muntò vegaes, pues treballant tots, treballant... el respecte de la gent. I m'auelo en aquell temps va ser molt... prou, prou volgut. Ja te dic, va fer molta amistat amb el tio Carrillo, i el tio Carrillo li dia "señó Tomás, usted haga relación, usted haga relación". I ma mare pues era amiga de Carmencita, de les filles, i de Nievetes i de Lucía i de tota la gent que vivia per allí dalt, dels del bar de Campos, del forn... Claro, estaven allí pues l'amistat de la carretera, totes amigues. I ma mare pues se va integrar molt, baixaven al ball, al Cicliste i a no sé on...

Perquè van baixar els auelos...

Van baixar. Ma mare se va casar ací. I els meus tios, ma mare era la major, i els meus tios, este que has vist ací, va baixar casi que en pantalons curts.

Clar, clar. Els dos auelos, de pare i de mare, els dos van vindre o no?

Van vindre els pares de ma mare. Els pares de mon pare se van morir en Astúries, i de fet tenim un piso en Astúries, en Oviedo, que també volem vendre-lo, perquè és que allí jo no tinc que anar en la vida. Pa què?

Està molt lluny, sí, sí, és un altre mon. I tu vas nàixer ací?

Jo sí.

En esta casa?

Sí. I vaig ser el primer part que va atendre don José Alonso.

Ostras!

I mon pare, vivien en la carretera, i mon pare... don José no sabia enrotllar-se els cigarros, se'ls enrotllava i li caia i se quedava amb el paper [risses], i li dia a mon pare: "Ernesto, líame unos cuantos, líame unos cuantos". Sí, jo vaig ser el primer part de don José. Jo a vegades quan parlava amb ell li dia: "No se vio ningún San Juan con tantas flores, eh, don José?" [risses] Encà com no li vaig caure en terra [risses]. Pues mira, coses que te'n recordes i de molta gent que ja no està.

Clar, clar, clar. I els teus pares com es dien?

Ederlinda i Ernesto. I a m'auela Ramona i a m'auelo Tomás, de ma mare. I els de mon pare, Rosaura i Aventino.

Aventino? Ostras!

Aventino.

Quin nom més curiós.

De León. Uno de León i l'atre de Mieres. [5 min.]

Ara està més unificat, però entones cada...

Sí, claro! I a més, allí són com a barrios: el Concejo de no sé qué, el Concejo de no sé dónde.

Pues mira, mosatros ací amb el tio Vicent 'de Pau', amb el pare de Vicente, d'ahí darrere, amb la tia Dolorettes a muntó, amb els del forn a muntó, amb el tio Borràs i la tia Maria també, amb la tia Carmencita i el tio Salvador, la tia Carmencita 'la de l'Oli', també. O siga, que amb tot el veïnat del carrer... igual que Maria Victoria, la tia Carmencita, Carmina, amb tots els veïns lo que necessites, com ho necessites. I ara continuem. O siga, han vingut veïns nous... el veí d'ací davant diu "Éder, necessite 80 euros, ja te'ls tornaré", perquè se n'anava corrent, diu: "No me dona temps". Pues ara l'home este que treballa la terra, Manolo, ara du la motosierra pa dixar-li-la a un atre que me l'ha demanà. Pues sí, pues sí! I además saps lo que passa? Que si tinc que ajudar a algú, encà que siga pa limpijar-li el cul, estic disposta. A tota la gent tampoc pots caure bé.

No depén de tu això.

Això no depén de mí. Però és igual, jo si puc fer alguna cosa la faig. Jo primer estava amb els auelos en La Creu Roja, ací vaig estar tamé per als Servicis Socials de l'ajuntament vaig estar una temporà i después... ara farà pues més de dèsset anys que Nati, la dona esta, era mestra i venia tots els dies a donar classe als flares, a Burriana. Entonces ella ficava de menjar i jo ficava de menjar als gats del carrer. I poc a poc, Rosana Tarrazón mos va dixar un trosset ahí al costat, van tirar les Delícies, i ahí hi ha una cotxera que no tenia teulà, no tenia porta, no tenia res. I poquet a poquet pues hem ficat tetxo, hem ficat porta, hem ficat cristals per darrere, tenen lliteres pa dormir. Però fa més de dèsset anys que vam fundar la Gatera, eh? Dèsset anys alimentant els gats.

La Gatera.

Mare meua, això és preciós!

Jo estic molt satisfeta de lo que faig, molt satisfeta. I vénen alguns, que vénen pobrets molt malament. I después, hem arplegat gossos, però clar ahí jo no els podia posar. I n'hi ha una xica en Vila-real, que li diuen Carmen Gloria, i li diem "Carmen Gloria...", ella té un maset, "Carmen Gloria, que vingues i arplegues un gos", "Carmen Gloria, que han atropellat un catxorro, el tenim que operar però endute-lo". I bé. O siga que els gats mos hem ocupat molt de temps i ara pues Carmen Gloria tamé. Tenen

gossos i catxorros i podencos i a un li han pegat, i altre l'han atropellat... a vore si la gent tamé se consciència que els animals no són coses. Els animals no són coses i un animalet pues quan li fa mal algo, li fa mal.

Totalment.

Jo estic contenta de lo que faig.

Vos ajuda algú? O sou vosaltres?

Home, mosatros hem anat a firetes. Si algú fa una adopció pues a lo millor mos dóna pienso, mos dóna algo. L'ajuntament enguany també s'ha portat bé amb mosatros. S'ha portat bé amb mosatros perquè és que si la policia se topeta un animal que està en la basura o li passa algo, pues tamé. Jo al final als de Burriana els vaig dir: "A mi no me porteu més animals". Perquè açò són les Alqueries, entonces ací.. els xics d'ací, la policia local, pues si topeten algo el duen. I enguany l'ajuntament, pa castrar gats del carrer mos va donar diners. S'han castrat de la carretera general, de la Casa de la Música, de la Gatera...

Què maravilla.

Sí, sí. I en Burriana, he anat a moltíssimes reunions, perquè molts ajuntaments no tenen ni idea de com se tenen que fer les coses, i s'ha fet una normativa, tota la ordenança municipal enguany que s'ha fet dels animals. Hem anat varies coses... [Tara Verde](#)... i se va fer el [CES](#) (Projecte de "Captura, Esterilización y Suelta") de Burriana, perquè volien que escomençaren a donar-mos diners pa castrar a gats del carrer. Perquè en Burriana no s'havia fet mai res. I entonces se va fer un contract amb una veterinaria de Castellò, se fiquen les gàbies... del port, de puestos que hi han més conflictius, i se fiquen. I jo vaig anar a moltíssimes reunions i ara tamé sóc del CES de Burriana [10 min.]. Però ací amb l'ajuntament o amb la policia local jo estic molt contenta perquè la Renfe se veu que va tirar algo que no tenia que haver tirat, ara la tallen la brossa, però va polvoritzar amb algo i mos va matar una muntonà de gats. Jo per poc me morc. I enseguida els municipals, enseguida la policia local va vindre, Jordi el veterinari tamé, van fer un informe, ho van enviar. I jo a l'atre dia jo dic: "Ara quan òbriga la porta què me topetaré? Un atra escampa de...?". O siga que jo ho vaig passar mal. D'ací de l'ajuntament de veres que estic... de la policia local estic super contenta. Mos han entrat a robar dos vegaes tamé, als gats. Mos se van endur medicacions, transportins, els llits, el pienso... tot! Mos van dixer amb el cul a l'aire. Uns 600 € se van endur.

Ostras!

Claro, mos van dixer sense transportins, sense medicació... res! Res. I después la segon vegà teníem una lampara aixina gran que teníem llum, perquè tenim aigua però llum no, i lleven el farol, el trauen al carrer i el trenquen! Xe! I pa això pa què mos ho fas això?

Desgraciats.

Desgraciats. Això és que no... Per això te dic jo que hui la joventut... mosatros érem malos, però malos en el sentit de fer travesures.

Era més innocent.

De fer travesures. Jo de peluquera li talle la trena a una [risses]. De fer travesures. Però de coses d'ixes... veuen un almacén que no hi ha ningú i mamprenen a pedraes, trenquen tots els cristalls. Xe! Però i això quines maneres de divertir-vos...? Jo no ho entenc. Entonces érem... pues féiem maleses perquè érem xiquets i érem travesos. Ací Jaime, Jaimito, Jaimito, Jaime Usó, sempre portava uns genolls que pareixia un burro, tot ple de tocaures, de corfes, de pupes. Però és que aquell tamé pujava per una paret llisa. Sí, sí, sí, sí. Sempre. I sempre inventant. Víctor Usó se va comprar una guitarra i cantava un tall de coses, i "tiquirín, tiquirín", i mon tio, que per ahí hi ha encara hi ha per ahí una bandurria que tocava... En ma casa hi havia un cego, allí dalt al poble i va ensenyar a tocar a tots, tots els meus cosins de Castelló estan en rondalles i tots "tiquirín, tiquirín". I Juan Vicente feia "Jo ja sé tocar Chicha y Pan" i mon tio diu "Pues no te queda na pa tocar!" [risses]. I Víctor tamé ahí amb la guitarreta "riquirín, riquirín", cantaven pues coses de xiquets. I dona't cómpter, jo l'atre dia li ho deia a Vicenta Pilar: "tinc una foto que igual podieu traure còpia, del teu germà, d'Anita i t'auela i t'auelo i m'auelo quan van anar a Sant Antoni". I Ramoncín ja has vist com era de menut. Per això dic jo que tot el veïnat eren molt... se feien molt.

L'atre dia mos vas contar que t'auelo, "de la Serra", va tindre que anar a Madrid...

A declarar. Perquè després de guerra allí dalt van tirar pins i van dir que tots els pins eren propietats. I no eren propietats, eren del poble, era monte público. I entonces, m'auelo, com coneixia tots els lindes i ho coneixia tot van tindre que anar a fer les declaracions. Sí. I entonces van anar i ara en Nogueruelas, el primer és Albarracín i después és Nogueruelas, molt de pinar, i són pinars del poble.

I ton pare com és que va vindre cap ací?

Mon pare va conèixer a ma mare en el poble en la guerra.

Ostras!

En el poble en la guerra. I después quan se'n van vindre ací m'auelo i això, pues mon pare, allí eren mines, mines de carbó, i una persona jove en una mina... pues els germans de mon pare més majors (mon tio José no, perquè ixe se'n va anar a Madrid, va eixir de la mili i se'n va anar a Madrid), però l'atre tio, mon tio Felipe problemes pa respirar, i tot això s'ho tragaven. I mon pare va dir "bueno, jo quin porvenir tinc? La mina? Pues avall!". I se'n va vindre i, mira, ací se va quedar, en les Alqueries... del Niño!

Donya Dorotea i les seues alumnes a l'escola de la plaça.

I ací tu on anaves a l'escola?

Jo anava a la plaça, a lo que és la biblioteca [15 min.]. Jo vaig a anar a escola als sis anys, perquè a mi me van operar, i me van fer una operació que si no m'hagueren

operat tindria l'orella en el hombro, perquè jo creixia, però un tendó, dels d'ací que en tenim dos, me'n falta uno. I com ixe no se desenvolava m'entortava el cap. I me van operar quan tenia quatre anys. Entonces vaig dur el cap enyessat i les monges de l'hospital li deien al metge: "tenemos aquí a Santa Teresita", perquè com anava enyessà aixina només se'm veia la careta. I després m'ha quedat bé, que no me molesta pa res, no me molesta pa res. Però jo vaig anar a escola als sis anys. Per això dia jo d'ixa foto que hi ha de donya Dorotea, jo coneixia a donya Dorotea però no perquè anara a escola, perquè jo vaig a anar als sis anys. Jo no sé ixa foto... perquè hi ha per ahí a vegades en un caixò que topetes amb una foto i me llama... dic "ai, pues això és l'escola, pues esta és donya Dorotea!", la tinc vista però no perquè jo anara a escola.

Tenim ací dos o tres folios de lo que mos vas contar l'atre dia...

Jo memòria... Dios me la conserve. Me'n recorde del riu, i tenia dos anys!

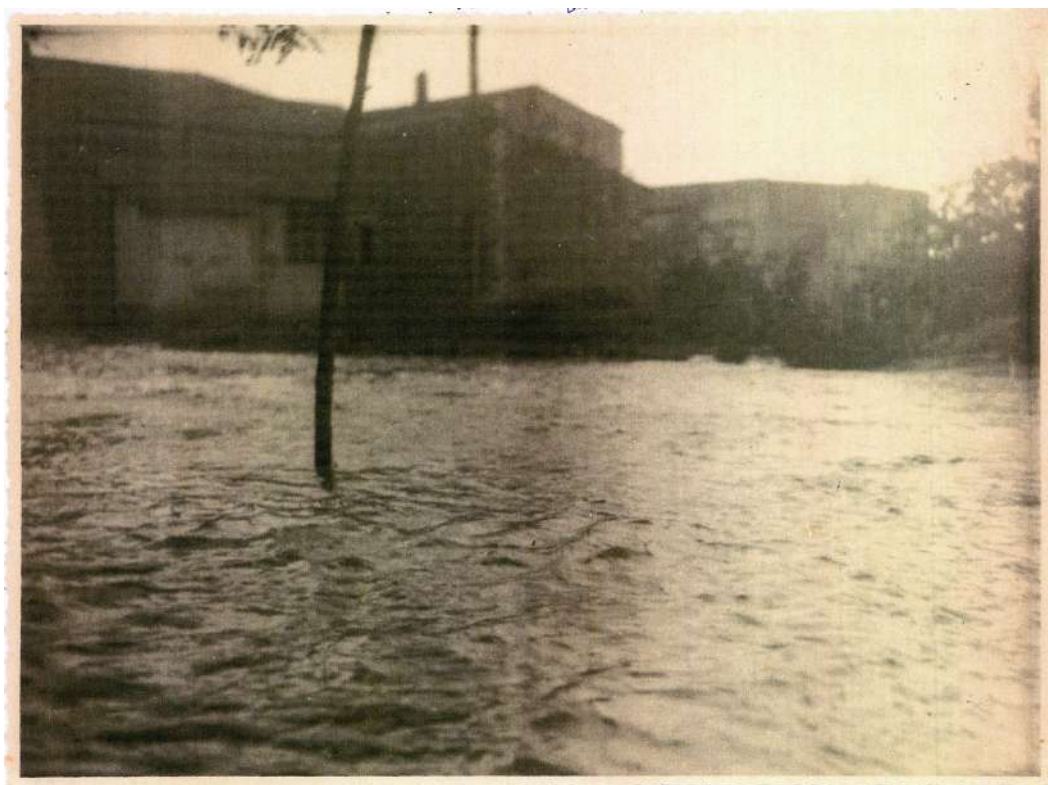
Mare meua, què fort!

Me'n recorde del riu, passaven de les cases d'allà...

De l'any 57?

Del panyet dels Borillos, passaven els sacs de cacau per dalt de l'aigua, i gallines i titos, i tot això d'aquelles cases pues passava per ací. I els meus tios, estava la parà ficà i m'asomaven a la porta pa vore jo tot el panorama. Jo me'n recorde i tenia dos anys.

Ahí estan les fotos, açò era un riu tot.

Tot, tot. Tot un riu, tot un riu. Jo l'he conegut dos vegades eixir el riu. Dos vegades. I després van dragar el riu, que van traure molta grava i van treure molt. I pareix que ara de moment... però quan plou, com l'aboquen, no sabem si algun dia nos banyarem. Però bueno, mentrestant... Sí, però és que ara plou animalaes! Antes plovia, ja te dic, en octubre, quan feien els bous ací, plovia tota la setmana de temporal, "xiqui, xiqui, xiqui, xiqui", i la plaça tenia un bordillo i lo de dins era de terra, pues allí se feia una piscina... perquè plovia de temporal, ara no, ara l'aboquen i s'acabó! El mes d'octubre sempre ha segut plovedor, però eren temporals.

Plovia bé.

Plovia que la terra s'atonyava, perquè plovia, plovia. Ara no. Ara passa i a l'atre dia ja... ara plou a trompaes.

Bueno, i quan comences a treballar tu?

Pues mira, als 14 anys jo anava a l'almacén del Bassero. Mon pare ha treballat a l'almacén del Bassero sempre. I jo era xicoteta, bueno, xicoteta... pues això, 14 anys i anava a escola, però quan aparaven a migdia, anava corrents, a les caixetes que estaven encaixades, a dependre a encaixar. I després me feia gracia que les que anaven a l'almacén tenien diners i jo no en tenia [risses]. I vaig anar... de vesprà, anava que volia fer secretariado i tota la mandanga. I després mon pare diu "jo te tinc que dur totes eles dies a Burriana? Allà a la academia Almi? Ja t'apanyaràs! Te compre una bicicleta i te'n aniràs en bicicleta" I al final ho vaig deixar estar. I després vaig fer, ja més d'això, vaig fer auxiliar de geriatría. I per això vaig treballar en Sant Llorenç, vaig treballar en la residència dels auelos de Creu Roja en Castellò i després,

claro, ma mare tamé se feia més major. He estat cuidant, que en esta casa va ser un desastre, perquè els meus tios molt joves i se va morir m'auelo, se va morir mon tio en 42 anys i se va morir m'auela. En dos anys, tres.

Què barbaritat!

I ma mare, pues claro, tenia que fer el menjar pa tots, tenia que... i jo era més menuda i feia "dona-los aigua, afaita-los". Jo vaig estar tres mesos sense eixir de La Fe amb mon tio.

Tres mesos?!

Tres mesos. I després a mon pare li va agarrar un infarto. Després li va tornar a agarrar i se va quedar privat del costat dret. I bueno... després a ma mare li van llevar un pit a, b noranta i pico d'anys. I després... Bueno... **[20 min.]**.

Sempre cuidant?

Cuidant malalts, cuidant malalts. Per això te dic jo que jo no m'asuste de cuidar un malalt ni de... perquè és que va ser una temporà... que jo no sé com ho vaig passar... perquè era jove, nits sense dormir... Es lo que hay.

Tu vas arribar a ser encarregà...

De l'almacén de Vilodi. Estava Lolín Chabrera en el costat del menut i jo en el costat del gordo. Això va ser en Vilodi. I en l'almacén del Bassero vaig ser marcaora amb Encarna Beltrán.

Marcaora de què?

Pa marcar les caixetes i ficar les plaques ixes que heu vist. Fent una pasta que pareixia, no sé allò lo que era, mesclat amb aigua una cosa blanca, mos arromangàvem i pastàvem, ho féiem en una rasqueta i després amb un drap ho secàvem i marcàvem pels costats amb els búcies [?] aquells, que ho feien amb un fil d'aram, que se tancaven amb un fil d'aram. Ho ficàvem, això mosatros ho ficàvem als testers. I això, en l'almacén del Bassero... marcaora. I després marcarora rodant per les dones que encaixaven que tenien un cabàs davant i uno darrere, i tiraven el menut i el gordo, i te dien "el 40, el 60..." i tu marcaves lo que elles te dien, el número que encaixaven. En després sí que ja n'hi havien caixes que encaixaven amb números i entones sabies el número, però entones era triar xicotet i gordo, xicotet i gordo. Que les dones ara sí que van bé a l'almacén, però entones també... i les que empaperaven feien de boga, toldo i boga de... la Bota... jo no sé d'on portarien la boga ixa, i feien com acolxat, i ahí en els cabassos de palma abocaven, i elles estaven amb un coixí empaperant amb dos pirris, eh? Les dones en el almacén ara sí que treballen bé, però entones també se treballava, eh? Entones també se treballava.

Vas estar molts anys en l'almacén entones?

Hasta que els meus tios se van ficar mals. Perquè primer estaven els auelos i mon tio que era jove, i després estava mon pare i quan l'atre tio se va ficar mal vaig tindre que dixer... anava al Rullet, bueno a Vilodi i vaig tindre que dixer d'anar perquè mon tio si va viure dons anys després que el van operar, pues... i després mon pare se va quedar privat i ja no vaig treballar, ja no vaig treballar. I després ma mare que també fent-se major. I després ha tingut la xiqueta, que de xiqueta no tiene na, però

Éder amb alguns companys de Creu Roja.

bueno. I he estat molt per ella, i no estic gens... d'això, estic molt contenta perquè per lo menys he fet una persona carinyosa, educada, servicial, ha tret oposicions ja, i ja té plaça en el Port de Burriana...

Bueno, encara tenies temps per anar-te de voluntaria a la Creu Roja. Això com va ser?

Mira, perquè jo m'apunte a un bombardeo [risses]. La més torera de la província. Mare meua, mare meua, quines agarraes, i quins accidents! Ara la Creu Roja ja... està el Suport Vital, està el SAMU, està tot i se menegen més. Però la Creu Roja va estar uns anys... puf!

Clar, vos féieu càrrec, no?

Jo he vist accidents en l'autopista que no vull ni en recorda-me. Ni en recorda-me. I agarraes de bous, en Onda ne vaig vore una que va ser impressionant, impressionat. I ací en Burriana la gorda, gorda va ser a Maraieta, a Maraieta. Li haguera passat com a Paquirri, si no li fan un torniquete enseguida li passa com a Paquirri. Sí, sí, sí. Jo he sigut valenta, molt valenta.

Clar, tu anaves de voluntària. I quins horaris féieu? Com vos organitzàveu?

No, és que, saps lo que passa? Que a lo millor jo de matí mentre la xiqueta estava en el institut pues jo me'n anava a la Creu Roja. I enseguida... "quiticlín, quiticlín", pac allà, anant pac allà i ja... hala! A la no sé cuantos, anem pac allà, un atre, un atre, tot el dia. Sí, sí, sí. I n'hi haven dies que estava jo en la Creu Roja de bobaes i me tenia que agarrar. Perquè passaven coses i havia anat a lo que fora i ale! I jo enseguida la primera dalt. Sí, sí, sí. Jo he fet... ara a vegades ho pense i dic "mare meua, en quines coses més lletges i més de córrer". I és lo que comentava antes, quan passa una cosa

aixina te tires al ruedo i corres enseguida i fas **[25 min.]**. I després quan estàs en casa dius "mare, aquell que estava no sé què", "i aquell que estava no sé què", "i aquell que estava cremat", "i aquell els bombers traent-lo serrant el cotxe, uff". Després quan estàs en casa t'entra una, entones t'amolles, però quan tens que córrer, corres. Sí, sí, sí.

Vas estar hui anys aixina?

Sí. Hasta que ma mare ja se va fer més major i ja no anava, ja no anava. Ja no anava, perquè si me'n anava què? I treballar pues mira, ací en la residència esta que està ací al costat de la Plana, me dien "ay, ¿pero que tu madre aún vive?" i jo dia "sí", "ay, pues busca una mujer y ven". No, jo... ma mare estarà millor cuidà siestic jo que si li tinc que buscar una dona i li tinc que pagar lo que jo guanye a la dona, pues me quede jo en casa. I ma mare hasta el final pues molt ben cuidà.

Què bé. Què maravilla.

I com en totes les cases, n'hi ha temporà que se passa més bé i n'hi han temporaes pues que se passa més mal. Com a tots. Perquè els llauraors no ho acertes tots els anys.

Ni pensar-ho!

Un any te ve bé i una atre any ni pa pipes. Pues ací hi havia temporaes... la xiqueta estava estudiant, jo no podia anar a treballar, els horts els vam arrancar, que era Navel i els vaig plantar de Clementina. Temporaes que se passen més bé i temporaes que se passen més mal. Pero bueno, ¡todo se pasa! Todo se pasa. Hasta la vida. Hasta la vida.

Clar. Bueno, mos vas parlar també un poquet del carrer, açò no és un carrer tampoc grandíssim...

No, açò és un carrer de a pam!

Clar, però la vida que ha hagut ací...

Açò és un carrer de a pam.

Ací heu fet teatre, heu fet bous, mos deies, no?

Vam anar... vam anar Montagut, Rafa, no sé si Juan Vicente va vindre, jo també, manifassera, mo'n vam anar a Borriol a per una vaca i vam agarrar... tot el rato estava per allí per la valla i jo li deia "Pepe que ixa mon mira, Pepe que ixa mon mira, ixa se fija molt", "agarrem la Safranera, agarrem-la". Collins, la Safranera! Va donar un joc! [risses]. A Juan Vicente li va trencar el cotxe, l'espill li'l va ratllar, que el tenia ahí davant tancat, i va entrar, i ahí els metges, que estava la infermeria, no res vam fer bou allí dins i fora al carrer. I després féiem la missa de campanya. Traiem plantes al carrer.

D'això tenim alguna foto.

Sí. I després féiem la missa de campanya ahí. Veníem loteria, i com el carrer és de a pam no teníem parné i vam dir "pues fem teatro, pues fem teatro! I què farem? A vore que farem", i vam buscar una obreta per ahí i vam fer teatro i mos va eixir prou bé. Vam recaudar dinés que no vam tindre que buscar a ningú. Van ser tres o quatre

Missa de campanya al carrer Sant Roc. [Col·lecció fotogràfica de Batiste Soriano.](#)

anys. Les festes gordes, les festes gordes van ser quan venia Maribel, la dona de Trabucchelli a casa de Maria Victòria, que venien en estiu. I entonces si que feien ball de "Mantón de manila". Después a les festes d'octubre tréiem carrosses. Entonces féiem festes i anàvem de topetia amb el carrer que entonces déiem 'de Rússia', que era el carrer Del Niño Perdido, a vore quin dels dos carrers feia una carrossa més... I

Maribel tenia idees aixina "mos hem de vestir de japoneses", per dir algo, aquella tenia moltes idees, sí. I después va vindre Pepe ací i vam dir "ai fem festes al carrer, ai i per què no les fem? Pues fem-les. Pues escomencem". I uns anys que, bueno, pues festes... amb lo que teníem... prou bé. Molt de treballar també, però bueno. Tens que anar a per coets, tens que organitzar la missa, vore quina orquesta ve, a les set és per als xiquets, a les hui és pals auelos, ara anar a no sé què, ara fem gimcames, un 600 que entraven 15 dins d'un 600, la u amb el peu per fora, l'atre el cap per la ventanilla. Però bueno, això, coses de jóvens [risses] **[30 min.]**.

Clar, és què éreu una bona colla de gent.

I érem més o menos tots de la mateixa edat. Tots de la mateixa edat, entonces... Después se va agregar l'home de Vicenta.

'El Cartero'. Una gentà boníssima, mare meua.

... Que festejaven i entonces pues ja se va agregar ell. I un atre, i después pues este també i ale! i cada vegà érem més gent. Si, però també va ser aixina de xiripa... "pues fem festes, pues podríem fer festes, pues a San Ramón fan festes, pues fem festes!" I ho vam agarrar aixina de xufla i vam fer festes. Però bueno, tot s'acaba.

Espectacular imatge dels trens en l'estació d'Alquerias-Borriana. [Col·lecció completa ací.](#)

Açò era una zona casi industrial...

Home, eren tot almacéns! Ací davant estava Guitarrilla, allà estava Victoriano i ací estava Jaime. I en l'almacén de Ramón també s'ha treballat. A l'almacén de Ramón jo he anat a cunyar taronges; feien de segon, taronja de rebuig, però també vam estar dos o tres anys que també se feien taronges ahí. I el tio Jaime, que estava tocant. I después, ahí, ja te dic, el Bassero, Tarfi, davant els de Vilodi... Ací tot, tot el carrer almacéns.

L'estació també donaria molt de joc.

Tu no saps, és lo que te comentava. Tu dona't cómpter, a lo millor eren les dotze de la nit i havíem carregat trens i trens i estaven tots els camions esperant-se perquè ja no n'hi havien més vagons. I a les tantes de la nit això pareixia de dia, camions pac a dins, camions pac a fora. I en Burriana hi havia molt de comerç.

Monsonís, Dosdà... hi havia molt de comerç i carregaven i carregaven.

Tot per tren?

Anava tot per tren, clar. Ací a muntó, a muntó, a muntó.

I tot a mà? Quina quantitat de mà d'obra.

A mà, a mà, a mà. I els vagons els forraven, anaven a Alemanya i els forraven amb palla, después ficaven cartó i els cabassos els carregaven i a orri, abocats.

Això no tenia ni idea! No havia sentit parlar d'això.

Sí, sí. I después les caixetes, ací jo encara he vist americanes de les que les dones encaixaven dins.

D'ixes grans? Ostras què fort! Encara ho has vist tu això?

Sí. Home, les feien pues pa regalar o pa... o veies la caixa i dies "ui, açò són les americanes?", te llamaba l'atenció. I después feien els musis [?] ixos que te dic jo que se feien amb el fil d'aram, feien bossetes. Ja ha canviat ha canviat, i ara pues el platonets encaixats. Però primer encaixaven caixes grans, eh.

Bueno, mosatros hem vist fotos i ho hem sentit contar, clar. Hi havien xiquetes tiraoretas, de 8 o 10 anys, pobretes, tirant-li.

Sí, sí, sí, sí.

L'àmbient en els almacéns era bo en general, no? entre les dones que treballaven.

Sí, sí, sí. Les que estaven triant en la taula de triar aquelles era un mundo. I les encaixaores tenien uns banquetes... quan jo vaig entrar a l'almacén estaven totes en

fila i ací hi havia com una repiseta i apollaven el cul, i l'altra encaixava, i lo que dic, un cabàs davant i uno darrere, ficaven un cabàs en mig i "ixa gorda i ixa xicoteta, i ixa xicoteta i ixa gorda". I l'atra agarrava i feia lo mateix amb la de davant i amb la de darrere. No hi havien calibraors. I en l'almacén del Bassero me'n recorde jo que van ficar uns rulos, una màquina aixina llarga amb uns rulos, i tenia uns toldos aixina que caia, que escomençava a calibrar algo. I feien les càmares amb carbureros. Entoldaven, entoldaven. Después ja eren, en vez de carburo, eren... jo que sé, de petròleo serien, el petrolieros aquells. Primer eren de carburo, i el carburo era perillos, eh? Quan explotava una càmara armaven un...

Ah! Era per això? Jo havia sentit parlar d'alguna explosió...

Sí. Perquè eren de carburo. Mauraven la taronja en carbureros. I entoldaven, ficaven els toldos. I entonces clar. Jo a l'almacén del Bassero carbureros ja no n'he vist. En l'almacén de Pedro Monsonís, sí. Que jo anava a vegaes amb mon tio i sí que vaig vore els carbureros. Però en l'almacén del Bassero ficaven poals de llanda damunt de foguers i ho feien el toldo i aigua calenta [35 min.]. Ja no era perillós, home. Pues si s'encén o algo tamé, però ja no explotava. I ahí en l'almacén del Bassero eren tot foguers, foguers, foguers i poals de llanda, poals de llanda, poals de llanda. Estava el tio Pedro Mollar. Tio Pedro, mare meua...

Vicentina la Crescència mos contava històries dels seus temps de l'almacén.

I les dones cantaven. I cantava la una... I cantaven...

I se disfressaven.

Sí, sí, el ambient era pues... treballar. Treballar molt, treballar. Treballar a muntó. I anaven a vetlar.

Tu això també ho hauràs fet.

Jo també, però no tant com estes dones més... estes dones intermedies. La tia [Delfineta](#) [Llorens], Vicentina [Bodí] ... totes ixes dones, ixes dones se van cascar l'almacén de jovenetes i moltes hores. I a vetlar i tot el dia. A muntó. Sí, sí. I fred en els almacéns. Estaven totes les portes obertes i feia fred. Ara ha canviat, els almacéns ara ja no hi ha.... clar. I les dones empaperant, i triant i fregant negreta.

Fregant negreta?

Fregant negreta! Amb serraura banyà en un cabàs i les taronges que estaven negres, fregant negreta, "riquirín, riquirín". Això era... Jo anava a fregar negreta i no anava encara a l'almacén, però jo com era manifassera, quan mon pare s'en anava, me'n anava jo també allí a vore què féen. Bueno, pues això, coses, tot canvia. Els vagons ara, mira, agarren el traspalet i palet dins. I els camions igual. Entonces era a mà i portaven uns carrets que els baixaven dels camions i anava algun carro que tenia uns d'això aixina que feien "plap!" i se tancaven pels caixons. I uns atres que tenien un ferro baix i el ficaven baix del caixó i ale, i movien. Pues tot això era a mà, descarregar els camions, carregar... tot a mà! Tot a mà, tot a mà. I els cabassos... ma mare a vegaes, mon pare duia uns pantalons, se'ls ficava bé i quan venia li deia "hala! El genoll fora!". Enseguida esgarrats, perquè era tot el dia amb el cabàs, tot el dia amb el cabàs, tot el dia. I el roce ixe, enseguida. I después ma mare li va fer camalillos, i mon pare deia "això a mi me se'n riuran!", i ma mare deia "més te se'n

riuran si vas pedaçat!" [risses]. I va fer camalillos pals meus tios i pa mon pare. "Més te se'n riuran si vas pedaçat! Collins se fica els pantalons i quan ve ja els ha esgarrat!". Però tot el dia, tot el dia. I después amb els vagons, a vegaes els donaven un vagó més xicotet, que no era el gran, era el blau, dien "mos han donat el vagó blau", i tenien que remontar caixes i s'estaven casi gitats entre el tetxo i les caixes, i remontaven allí... Han treballat a muntó. Ja te dic, ixe intermedio de les dones més majors que mosatros, en els almacéns han treballat... i els homens tamé. I els caixons no eren de plàstic, eren de madera.

El 'tio Blai' i Ernesto Bello d'Éder junt a un vagó. Veiem que porten 'camalillos' per a protegir els pantalons mentre carreguen. [Col·lecció de fotos completa ací.](#)

Pesaven una barbaritat, sí.

I n'hi havien fusters, que ara ja no estan, perquè clar. Sí. No, no, se treballava... Però jo crec que la gent era... treballaven però eren feliços. No sé...

Sí, hi havia més comunitat...

Sí, sí.

Tu mos contares tamé que, ací al costat, hi havia una pelaora.

Sí, sí. La casa del tio Enrique 'dels Carros' era una pelaora. I duien la corfa... farien el suc i el ficarien en bidons i la pulpa seria pa fer pienso o algo, no ho sé, i la corfa la duien a secar al riu.

La duien a secar al riu?

La corfa la estenien en el riu. I después dones anaven a plegar corfa. Jo no sé, tamé la farien també pa pienso.

Segurament.

La farien també pa pienso. Perquè secaven la corfa en el riu. I És la foto que està mon tio ahí en la casa del tio Enrique tirant la corfa de les taronges pa dur-la al riu. I havien dos cavalleries, i feia mon tio anava i m'auelo tornava. Un carro anava i l'atre carro tornava. O siga que, per això t'he dic jo que ahí estava la pelaora. I després va viure el tio Pedro Girona que era fuster **[40 min.]**. Que Maruja viu, ahí quan ixes, ahí al cantó... que hi ha una casa ahí cara avall, pues ahí viu Maruja, que és la filla del tio Pedro.

Crec que mos van parlar d'ella, mos va parlar Batiste. Ixa és atra cosa que no coneixiem en absolut, jo sentia parlar de la pelaora però no tenia ni idea d'on anava això.

Pues devien de fer bidons, no sé si serien cubes de madera, com el vi, o serien bidons de... jo que sé, no ho sé. Això s'ho enduien pa lo que fora. I venien dones de Moncofa. I passaven, ací hi havia una carniceria, la tia Maria ací tenia carniceria, la tia Maria de Borràs, i ací estava el forn, i les xiques estes venien, passaven, jo estava sentà ahí en la porta i dien "mira-la, mira esta, mira si està gorda que no se li veu la paquita", i jo ahí assentà en el bancal, com una d'això, i passaven a pel pa. I inclús una dona de les que venia en després li hem comprat verdura en el mercat una muntonà de anys. Perquè mos vam ficar un dia a parlar-li de les Alqueries, no sé què, no sé cuantos, i ma mare li va dir "pues que tu eres Fina?" i ella diu "sí, jo sóc Fina", diu: "pues tu no venies a la pelaora i venies al forn de Soriano", diu: "sí", diu "i a on anaves a per llet?", diu: "ai! Al costat!" Ací hi havien dos o tres vaques i ma mare venia la llet, i diu: "ai! Ai!". Entonces mira, vam fer amiatat, i ara amiatat en els fills i en la neta que anava a escola amb la meua. A l'institut en la xiqueta que anaven juntes. I jo dic "fija't!". I jo tindria, pues no res, assentà ahí en el brancal, pues... Sí, venien les xiques de Moncofa ahí a la pelaora. I passaven les pescateres en una cistella, en una cistella a vendre el peix. I la tia Vicentica ixia amb un plat a agarrar pues lluç o lo que fora pa Juan Vicente, perquè Vicente no havia nascut. I jo, mira si era mala que agarrava les anguiles [risses].

Ai, jugarota! Clar les anguiles...

Ai, però si era menuda! Jo que sé. Això me faria...

Pues ací hi havia molta vida. Vull dir, hi havien tendes tamé, no? Ací estava la carnisseria, el forn...

A l'atre costat de casa Cantó estava la tenda de Lauriana, que va estar molts anys. I després van ficar, Maria 'la de la Tenda', que es la mare de Patricia, la va ficar ahí. I ací darrere van ficar la Colonques, una atra tendeta. Ahí justet darrere del almacén del Bassero hi havia una atra tenda. I ací Maria tamé, quan van llevar la de allí de ca Cantó. Que allí hi havia un pou, a l'atre costat de ca Cantó hi havia un pou, i hi havia una tenda. I la gent d'ahí se'n va anar a Barcelona, i entonces ho va agarrar Maria la mare de Patricia, la del Cicliste.

Sí que hi havia vida ací, eh?

Ací n'hi hava vida. Ací n'hi hava vida i era un carrer, ja te dic, almacéns i gent, i gent. Els camioneros anaven a esmorzar a ca Cantó i "ara no hi ha vagons, què fem?" Pues

a ca Cantó. I un estava per ací parlant i l'atre estava allà fumant. Però era un carrer que tenia prou de trasiego, perquè la vida... li ha donat a muntó vida l'estació. I ara no queden comerços tampoc, en Burriana no queda... Però entonces hi havien molts comerciants en Burriana.

Home, va haver uns anys que açò...

Sí, sí, sí. Mira, todo se pasa. Todo se pasa. Jo a vegades me'n recorde de coses i dic "ui! I què vella sóc jo ja! Mare meua que vella sóc!".

No eres tan vella.

Ui no! Ja tinc les primeres orelles. Tinc les primeres orelles. Però la vida se passa molt a pressa. Ya tengo ta-y-tantos.

Però ara se viu més que antes.

Sí. Mira, jo veig a m'auela... me'n recorde de m'auela amb menos edat que ma mare ja anava pues amb un devantalet, encà que portara una bata ella anava amb un devantalet. I jo después, ara me'n recorde de ma mare que tenia 90 anys i anava en pantalons. O siga que, sobre ser més vella, era més jove.

I tu a ixa edat seràs molt més jove.

Sí, però tu saps lo que passa? **[45 min.]** Que tota esta gent més major que va passar la guerra, van tindre molts morts: germans, homes, fills, tota ixa gent va haver una època... no sé... molt... jóvens-velles.

Sí, sí, sí. Molta misèria.

Sí, sí.

No van tindre joventut.

No. I veus ara la gent major, i la gent major ara no aparenten, ni en el vestir, ni en el pensar. Ixes dones estaven més cohibides, a lo millor tamé. Tampoc s'eixia com s'ix ara.

Ni pensar-ho, mare meua. I les dones pobres menos. Estem en una bona època, bon moment.

I en bon terreno. Que ací ara fa quatre dies fred en Nadal i ja no ne fa més. I bon puesto.

Ahí a la Duca, ahí a l'almacén de Guitarrilla... ui, pues no hem juat allí, no. La Duca estava abandonà i ahí... Mare meua! Pues no hem juat ahí. I ací a la casa fonda hi havia una sendeta per ací que anaves a l'estació.

Bueno, açò mos contaves que era, claro, un camí de terra.

El carrer de terra i quan passaven els carros féen uns cavallons quan plovia... féen uns cavallons als costats...

Pobres, mare meua.

Vaja, vaja. Mare meua, el carrer Sant Roc.